

Вступ

Тутешнє — важливіше

*Нащо... зрікаючись долі, прагнуть її?..
це тому, що Тутешнє — важливіше ї
ми, може, потрібні Тутешньому, хай і
хиткому. Проте нам, найхиткішим, пасує
ця хиткість... мусить раз цей єдиний,
бодай би один тільки раз бути зємним
існуванням, — здається, кінечним.*

Райнер Марія Рільке,
Дев'ята Дуїнянська елегія

Хоч де люди вперше з'явилися: від сипких пісків до скутої морозом тундри, від великих океанів до первісних дрімучих лісів і гірських плато, — вони ніколи не переставали запитувати себе: «Хто ми такі? Як ми тут опинилися? Куди ми прямуємо?». Ці запитання повторювалися багатьма мовами, були вибиті на стінах печер і вирізані на кістках тварин, втілювалися в повторюваних сценах, пов'язаних зі зміною пір року, урочистими ритуалами народження та смерті, війни та кохання. Ці запитання завжди були з ними.

Сьогодні вони й досі нас переслідують. Якщо й існує щось, що відрізняє людську особину від інших, — це терпляче ставлення до таких запитань, внутрішня сила, яка змушує їх ставити, і наша потреба бути частиною великого ритму змін і невпинності часу.

Юнгіанські автори часто викликають подив у читача, не пов'язаного з психологією (не кажучи вже про своїх колег, що належать до інших психологічних шкіл), тим, що постійно посилаються на міф. Вони часто звертаються до легенд, і, хоча в цих зверненнях помітний певний естетичний виклик, з погляду прикладної психології їхня користь може залишатися зовсім незрозумілою. У кращому разі юнгіанців з їхньою цікавістю до міфології просто терплять, у гіршому — вважають екзальтованими містиками, схибленими на інтерпретації стародавніх символів. У цій книзі я спробую пояснити, чому юнгіанська психологія так часто звертається до міфологічних джерел і — що ще важливіше — чому дослідження міфу таке важливе для нас, людей, що живуть на межі ХХ і ХХІ століть.

Міф занурює нас у глибини власної особистості та у велике вмістище всієї людської психіки. Незалежно від релігійної та культурної традиції, а також від індивідуальної психології, глибоке занурення в міф вста-

новлює життєво важливий смисловий зв'язок, відсутність якого так часто відчувається за особистими та колективними невротами нашого часу. Якщо говорити дуже коротко, дослідження міфу — це пошук глибинного зв'язку з нашою справжньою природою та нашим місцем у космосі. Можна з упевненістю сказати, що немає жодного важливішого аспекту, з яким ми стикалися б індивідуально і колективно.

Внаслідок несамовитих перескакувань від однієї ідеології до іншої наша культура втратила всі душевні орієнтири, всі свої паралелі та меридіани. Навіть саме поняття міфу опустилося до звичного уявлення про брехню. «Це лише міф», — кажемо ми. Водночас саме ми, ті, хто прагне до пізнання та занурення вглиб, повинні знову відкритися впливу міфу, що дозволить нам розкрити його для себе.

Грецьке *mythos* означає слово, розповідь, мовлення — залежно від сенсу, який це слово виражає. Але що саме воно виражає? Зрештою міф показує людське світосприйняття, тобто накладення драматичної структури на перебіг життя та природний хаос. Цілком можливо, що природа не має внутрішнього сенсу — вона просто існує. Однак люди привносять до цього хаосу процес психічного структурування, яке є части-

ною нашої сутності і дозволяє сформувати осмислене ставлення до світу. Міф, сутність якого становлять символ, ритм і метафора, перекидає міст від непізнаного до того, хто пізнає, у такий спосіб допомагаючи людині побудувати осмислене ставлення до таїнства. З огляду на етимологію слів *символ* і *метафора* (*syn + ballein* — прагнути до подібності і *meta + pherein* — перебиратися, переходити через) можна вважати, що міф виконує функцію посередника.

За своєю суттю ми не можемо досягнути таїнства, проте природа змушує нас осмислено ставитися до них. («Метафізика» Арістотеля починається з твердження: «Усі люди, зважаючи на саму свою природу, прагнуть до знань».) Витягнуті з глибини, міфологічні образи хвилюють і бентежать нас, навіть якщо ми не розуміємо, чому це відбувається, бо вони спочатку тільки стикаються з нами, а потім активізують таємничі глибини, втіленням яких є й ми самі. У такому разі міф резонує зі змістом нашої психіки, бо він спонукає нас доторкнутися до того, що в нас присутнє з огляду на нашу природу і що наш розум надто невиразно сприймає.

Багато хто з нас з дитинства був привчений до голосу міфу завдяки знайомству з давньогрецькою або юдейсько-християнською міфологією. Нас абияк цьому навчали

шкільні вчителі чи священники, які створювали з міфів цікаві, але вихолощені розповіді про давнє минуле або ж наполягали на тому, щоб їх сприймали буквально, що суперечило здоровому глузду. Цілком можливо, що люди, які постачали нам міфи, самі ніколи не відчували резонансного впливу глибинного міфологічного матеріалу. Хай там що, вони навмисне спотворювали міфи, які доносили до нас. І спрощення, і буквOIDство є неприпустимими образами душі. І те й інше не відповідає меті.

Душа (грецькою *ψυχή* або *психе*) виражається через образ, проте сама не є цим образом. Серен К'еркегор нагадує: «Бог, який має ім'я, — це не Бог»¹. Ця таємнича енергія проявляється в динамічному втіленні душі через образ. Відчуваючи внутрішній відгук на цю втілену енергію, ми усвідомлюємо присутність душі. Коли з тієї чи іншої причини енергія вже не оживляє для нас цей образ, у нашому уявленні ця структура відмирає як джерело божественності. Залишається лише мертвий міф або ритуал, який абсолютно не зачіпає наші почуття. Так можуть вмирати боги чи навіть цілі релігії. Енергія скінчилася, після неї залишилося лише спустошене вмістище.

¹ *Concluding Unscientific Postscript*, vol. 1, p. 291.

Отже, вона існує разом із нами: енергія життя проникає в нас під час зачаття і таємниче зникає, залишаючи лише порожню зовнішню форму. У символі, міфі чи людині живе саме божественна енергія, а не форма, що її зберігає. Отже, ми бачимо, який рівень нерозуміння демонстрували деякі вчителі та релігійні діячі. Бачити в міфах лише цікаві старовинні історії — означає сказати, що енергія, яка одного разу проникла в ці образи і перетворила їх на її джерела, тепер з них зникла в пошуках свого нового втілення. З іншого боку, буквально тлумачення міфу або символу, а також зведення їх у культ, що потребує поклоніння, пов'язане з давнім релігійним гріхом — ідолопоклонством. Таїнство образу, що існувало колись, тепер втрачене, і людина поклоняється лише порожній оболонці, зовсім не гідній цього поклоніння. Якщо образ (тобто символ) більше не є внутрішнім локусом таїнства, отже, він мертвий. Таїнство продовжує жити, але вже не в ньому, а десь іще. (В останньому розділі ми простежимо, куди зникає це таїнство і де енергія знаходить своє нове втілення.)

Розуміючи посередницьку функцію символу або міфічного образу, можна побачити, яку вирішальну роль мають ці образи, бо вони допомагають зберігати ставлення людини до таїнства. Будучи простими смерт-

зи Бога з'являються і зникають, як місяць, щоправда, їхні цикли можуть тривати не місяці, а тисячоліття.

На індивідуальному рівні всі ми чіпляємося за власні образи, за образи іншої епохи, за образи, які в нас укорінюють батьки та культура. Це образи, які стали для нас обмеженими, які ми переросли і яким перестали відповідати. У своїй книзі «Перевал у середині шляху» я помітив, що ми віддаємо дуже багато сил формуванню адаптивного самовідчуття: створенню своєї історії, формуванню установок щодо себе та оточення і цілих сукупностей рефлексорних реакцій, мета яких полягає у зменшенні нашого екзистенційного страху. Багато «Я» з цієї сукупності формується дитячими переживаннями, які посилюються під впливом певних умов культурного розвитку. Природне «Я» виявляється похованим під сукупністю цих нашарувань «Я», що призводить до відчуження та симптомів нездужання (*disease*), що виснажує психіку людини. У середньому віці природне «Я» часто загрожує зруйнувати хитку незалежність тимчасової особистості. Тоді людина починає нездужати і відчувати повну дезорієнтацію, чіпляючись за зашкарублий образ свого «Я». Але прагнення сховатися за застарілим відчуттям свого «Я» перешкоджає впливу імпульсів

індивідуації, а тому нездужання та дезорієнтація лише зростають. По суті, щоб уникнути тривоги, викликані відмовою від відомого та звичного, людина прив'язується до мертвого міфу.

До того ж страждає душа, стиснута обмеженнями хибного образу. Ми можемо не знати, чому почуваємося нещасними, але страждаємо і часто знаходимо причини цих страждань в оточенні. Душа, яка втілює енергії таїнства, що приводять у рух космос, більше не почувається затишно у старій системі символів, яку ми вважаємо своєю особистістю та центром своїх емоцій. Вона страждає від втрати того, що Юнг називав і божественною драмою, і символічним життям. Сенс з'являється лише тоді, говорив він,

коли люди відчують, що вони живуть символічним життям, що вони є акторами у божественній драмі. Тільки це надає сенсу людському життю; все інше є банальним, і ви можете без нього обійтися. Кар'єра, дітонародження — усе це майя [ілюзія] проти найголовнішого — того, що ваше життя сповнене сенсу².

² «The Symbolic Life», *The Symbolic Life*, CW 18, par. 630.